

VÝVOJ MONUMENTÁLNEJ ARCHITEKTÚRY V STAROVEKU II. EGEJSKÁ OBLASŤ

Matúš VOJNA

Abstract: *The development of monumental architecture in ancient times II. Aegean territory.* The monumental architecture had its irreplaceable place in history of antiquity. Together with development of ancient civilisations there was development of their architecture from poor buildings built by perishable materials to colossal constructions of temples, palaces or funeral structures which outwear centuries. This contribution is dedicated to development of monumental architecture. We will introduce the most famous and the most important structures from antiquity, but on the other side we will not describe each colossal ancient civilisation but we take a closer look on monumental ancient architecture of Crete and Greece.

Key words: Architecture. Art. Monuments. Antiquity. Aegean region. Crete. Greece.

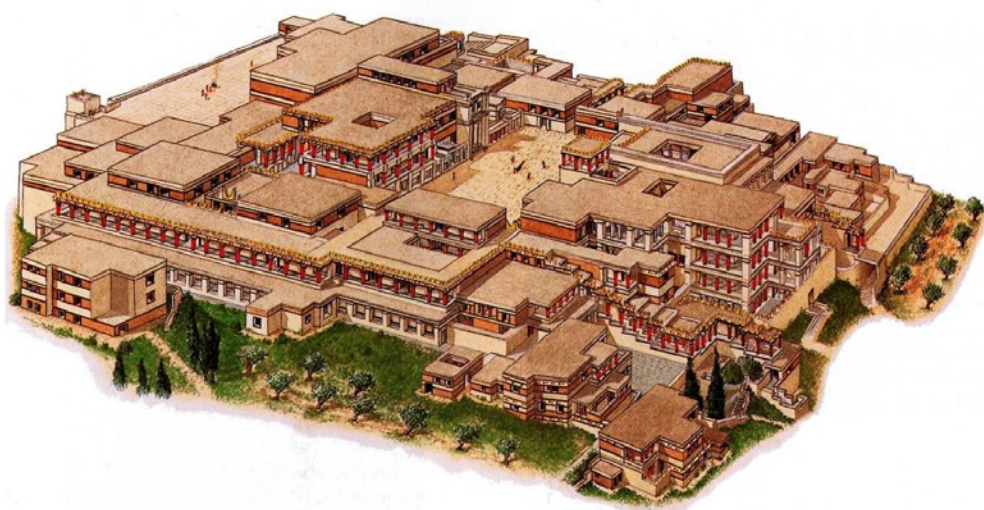
Monumentálna architektúra má v poznaní dejín staroveku svoje nezastupiteľné miesto. Tak ako sa vyvíjali staroveké civilizácie, vyvíjala sa aj ich architektúra od prostých príbytkov z netrvácnych materiálov až po kolosálne stavby chrámov, palácov či pohrebných stavieb, ktoré pretrvali tisícročia. V tomto príspevku sa pozrieme na ich dejinný vývoj a predstavíme najznámejšie a najvýznamnejšie architektonické pamiatky z tohto obdobia. Nebudeme sa však venovať všetkým veľkým starovekým civilizáciám, ale bližšie sa pozrieme len na monumentálnu starovekú architektúru Kréty a Grécka.

Predchodcami samotného klasického Grécka boli minojská a mykénska kultúra. Minojská kultúra sa vyvinula na ostrove Kréte, zatiaľ čo mykénska na pevninskom Grécku, konkrétne na Peloponéze. Aj keď sa v týchto dvoch kultúrach nevyvinuli monumentálne chrámy, tak ako neskôr v gréckej kultúre, aj tieto kultúry budovali svoje monumentálne stavby. Na Kréte to boli najmä palácové komplexy a v mykénskej kultúre išlo o pevnosti s kyklopskými hradbami a obrovskými hrobkami.

Minojská kultúra na Kréte zažívala svoj najväčší rozkvet najmä v druhej polovici 2. tisícročia p. n. l. Ako sme už spomenuli, na Kréte bola rozšírená výstavba obrovských palácov, ktoré existovali vo viacerých dôležitých mestách. Išlo najmä o Knóssos, Faistos, Malia a Zakros. Tieto paláce mali podobné dispozičné usporiadanie a za vzor sa pokladá palác v Knóse. Paláce sú charakteristické zdobenými priečeliami, nenápadnými vchodmi a veľkým množstvom schodísk. Centrum paláca tvorilo hlavné nádvorie veľkých rozmerov. Hlavnými stavebnými materiálmi boli kameň, najmä vápenec a sadrovec, sušené tehly a drevo. Vyššie poschodia spravidla niesli drevené stĺpy, ktoré boli ukotvené v sadrových pätkách. Neobvyklý je tvar týchto stĺpov, ktoré boli smerom dole zúžené.¹

1 STAŇKOVÁ, Jaroslava – SEDLÁKOVÁ, Radomíra – POŠVA, Rudolf – VODĚRA, Svato-pluk. *Architektura v proměnách tisíciletí*. Praha: Sobotáles, 2005, s. 58-60; VLČEK, Pavel. *Dějiny architektury pravěku a starověku*. Praha: ČVUT, 2005, s. 79-81.

Najväčším a najznámejším je palác v Knósse. Niektoré časti tohto paláca boli až trojpodlažné a v týchto vyšších podlažiach sa nachádzali významnejšie a honosnejšie priestory. Výška týchto najvyšších častí paláca mohla dosahovať až 14 m. Oficiálne miestnosti sa nachádzali na západnej strane hlavného nádvorja. Na východnej strane nádvorja sa rozprestierali obytné priestory a na severovýchodnej strane to boli rôzne sklady a dielne. Ďalej za západným krídlom sa nachádzali rôzne obchody. Stavba tohto paláca síce prebiehala postupne podľa potreby, ale aj tak musel existovať aspoň nejaký základný dispozičný plán. Veľkou technickou novinkou bol vodovod a kanalizácia. V paláci sa nachádzalo množstvo kúpeľní a pravdepodobne aj rituálny bazén. Palác sa rozprestieral na ploche 180 x 130 m a mal niekoľko vchodov. Reprezentačné priestory paláca boli okázalé a viedli do nich schodiská lemované stĺporadím. Minojská palácová architektúra získala svoj monumentálny charakter najmä vďaka týmto stĺporadiam a schodiskám. Steny paláca boli omietnuté sadrovou maltou a boli bohato zdobené nástennými maľbami.²

Obr. 1. Ideálna rekonštrukcia paláca v Knósse.³

Po zániku minojskej kultúry niekedy okolo roku 1400 p. n. l., dominantnú úlohu v tejto oblasti prevzala kultúra mykénska s centrom na Peloponéze. Tieto dve kultúry sa vzájomne veľmi ovplyvňovali, o čom svedčí aj ich palácová architektúra.

- 2 BOUZEK, Jan. *Pravěk Egejské oblasti*. Praha, 2010, s. 26; GEISS, Heinz. *Starověký Knóssos*. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 25-50; MAGGI, Stefano – TROSOVÁ, Cristina. *Poklady starověkého Řecka. Nejkrásnější řecké pamětihodnosti*. Praha: Euromedia Group – Ikar, 2005, s. 566-573; PARNICKI-PUDEŁKO, Stefan. *Architektura starożytnej Grecji*. Warszawa: Arkady, 1985, s. 16-21; PRESSOVÁ, Ludwika. *Stará Kréta. Život za časů krále Mínóa*. Praha: Panorama, 1978, s. 71-83; RUTKOWSKI, Bogdan – DZIEWANOWSKI, Andrzej. *Kréta*. Bratislava: Tatran, 1978, s. 8-12.
- 3 GUAITOLI, Maria Teresa – RAMBALDI, Simone (zost.). *Ztracená města dávnověku*. Praha: Slovart, 2003, s. 32.

Mykénske paláce boli podstatne iné než tie minojské, mali charakter hradov opevnených mohutnými kyklopskými hradbami.

Najznámejší hrad v Mykénach vznikol niekedy v 13. storočí p. n. l. Kyklopské hradby boli vybudované z obrovských nepravidelných, ale presne do seba zapadajúcich kameňov. Hradby sú hrubé priemerne až 8 m a ich výška sa odhaduje až na 15 m. Jedinou časťou hradieb, ktorá bola vybudovaná z pravidelne opracovaného kameňa, je známa Levia brána. Palác v Mykénach sa veľmi nezachoval, v oveľa lepšom stave sa zachovali paláce v Tirynte a v Pyle. V týchto hradoch existujú už aj menšie monumentálne schodiská – propylaje. Vstup do paláca v Tirynte tvorili hneď dve propylaje, medzi ktorými sa nachádzalo hradné nádvorie. Za druhými propylajami sa nachádzalo druhé nádvorie obklopené stĺporadím. V strede tohto nádvorja sa nachádzala slávnostná hala, tzv. megaron. Bola to stavba zložená z krytého vstupu, predsieni, veľkej siene s trónom a ohniskom uprostred. Táto sieň bola spravidla nesená štyrmi stĺpmi. Megaron neskôr ovplyvnil celú grécku chrámovú architektúru. Okrem hlavného megaronu sa v Tirynte nachádzal ešte jeden menší. Palác bol ďalej tvorený mnohými obytnými a hospodárskymi miestnosťami.⁴

V Mykénach sa do monumentálnych rozmerov budovali ešte kráľovské kupolovité hrobky, tzv. tholoi. Tieto hrobky boli budované mimo palácových hradieb, mali kruhový pôdorys a kupola bola z nepravého klenby. Typ tejto hrobky pochádza z Kréty. Tieto hrobky v Mykénach sa datujú do obdobia 1500 – 1225 rokov p. n. l. Najlepšie zachovanou a zároveň najmladšou takouto hrobkou je tzv. Átreova pokladnica, a aj keď názov hrobky nesie osobné meno, skutočného majiteľa hrobky nepoznáme. Vstupná chodba do hrobky je dlhá 37 m a široká 6 m, pričom vstupný portál je široký 2,7 m a vysoký až 5,4 m. Jeho súčasťou sú polostĺpy zo zeleného mramoru a hlavice týchto stĺpov sa už podobajú na dórske hlavice. Pôdorys hrobky má tvar kruhu s priemerom 14,5 m a výška kupoly dosahuje až 13 m.⁵

Koncom 2. tisícročia p. n. l. mykénska kultúra zanikla a nastalo tzv. temné obdobie gréckych dejín. V tomto období sa na území Grécka postupne usadzovali rôzne grécke kmene. Trvalo to však niekoľko storočí kým sa grécka architektúra ustálila a začali vznikať monumentálne stavby. Najdôležitejším architektonickým prvkom, ktorí starí Gréci prevzali od mykénskej kultúry, bol už spomínaný megaron. Stĺpovou architektúrou sa naopak inšpirovali zrejme v Egypte. Počiatky monumentálnej gréckej architektúry sa začínajú v archaickej dobe (8. – 6. storočie p. n. l.), kedy sa

4 BARTONĚK, Antonín. *Zlaté Mykény*. Praha: Panorama, 1983, s. 122-138; BOUZEK, Jan. *Pravěk Egejské oblasti*. Praha: 2010, s. 41-42; DURANDO, Furio. *Starověké Řecko*. Čestlice: Rebo Productions, 2008, s. 174-179; MAGGI, Stefano – TROSOVÁ, Cristina. *Poklady starověkého Řecka. Nejkrásnější řecké pamětihodnosti*. Praha: Euromedia Group – Ikar, 2005, s. 178-197, 212-215; PARNICKI-PUDEŁKO, Stefan. *Architektura starożytniej Grecji*. Warszawa: Arkady, 1985, s. 34-41; SCARRE, Chris (zost.). *Sedmdesát divů světa. Osudy slavných stavebních památek*. Praha: Slovart, 2005, s. 197-200.

5 COLEOVÁ, Emily (ed.). *Průvodce architekturou*. Praha: Svojtka & Co., 2008, s. 88-89; MAGGI, Stefano – TROSOVÁ, Cristina. *Poklady starověkého Řecka. Nejkrásnější řecké pamětihodnosti*. Praha: Euromedia Group – Ikar, 2005, s. 178-197, 212-215; PARNICKI-PUDEŁKO, Stefan. *Architektura starożytniej Grecji*. Warszawa: Arkady, 1985, s. 41-46; SCARRE, Chris (zost.). *Sedmdesát divů světa. Osudy slavných stavebních památek*. Praha: Slovart, 2005, s. 54-55.

budujú prvé väčšie kamenné chrámy a vytvárajú sa mestské štáty, tzv. polis. Monumentálna architektúra v starovekom Grécku dosiahla svoj vrchol v klasickom období (5. – 4. storočie p. n. l.). Medzi monumentálne stavby starovekého Grécka patria najmä chrámy a divadlá.

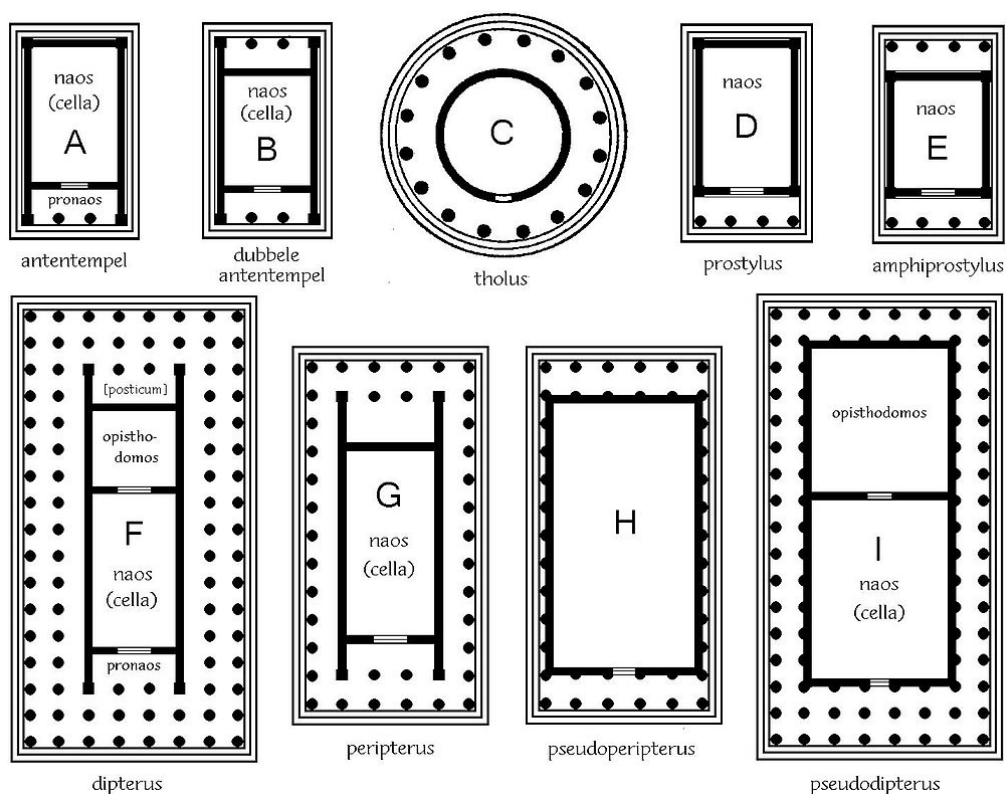
Základnými stavebnými materiálmi v staršom období boli nepálené a pálené tehly, a taktiež drevo. V prvých gréckych chrámoch sa používali zväčša len drevené stĺpy. Drevo sa taktiež používalo na strešné konštrukcie. Postupom času sa začal vo väčšom množstve používať kameň, bez ktorého by v starovekom Grécku nevznikla monumentálna architektúra. Najpoužívanejším bol vápenec, tuf a mramor.⁶

Skoro celá grécka architektúra je založená na architrávnej sústave. Ide teda o horizontálne nosníky (architráv) podoprené vertikálnymi podperami (stĺp). V najstarších obdobiach boli stĺpy z dreva a prvé kamenné stĺpy boli ešte monolitické. Neskôr sa stĺpy začali budovať z tzv. tamburov, resp. bubnov. Tieto bubny neboli kladené na maltu, ale boli pospájané kovovými alebo drevenými čapmi.⁷

Najstaršie grécke chrámy vychádzali dispozične z už spomínaného mykénskeho megaronu. Z diela rímskeho architekta Vitruvia, žijúceho okolo prelomu letopočtov, poznáme základné delenie gréckych chrámov. Vitruvius ich delí najmä podľa umiestnenia stĺpov. Prvým je chrám *in antis*, ktorý má v priečelí pilierové výstupky bočných múrov a uprostred medzi nimi sú dva stĺpy. Druhým typom je *prostylos*, ktorý je rovnaký ako *in antis*, ale v priečelí má ešte ďalšie štyri stĺpy. *Amfiprostylos* je ako *prostylos* až na zadnú časť chrámu, ktorá je rovnaká ako priečelie. Štvrtým typom je *peripteros*, ktorý má v priečeliach po šesť a na bokoch po 11 stĺpov. *Pseudodipteros* má na priečeliach po osem a na bokoch až po 15 stĺpov a *dipteros* je rovnaký až na to, že má po dva rady stĺpov na všetkých stranách chrámu. Najväčším je *hypaithros*, ktorý má na priečeliach až po 10 stĺpov a všetko ostatné má rovnaké ako *dipteros*. Vitruvius ešte delí chrámy aj podľa vzdialeností medzi stĺpmi. Ide o *pyknostylos*, *systylos*, *diastylos*, *araiostylos* a *eustylos*. Prvý z nich má najmenšie medzery medzi stĺpmi a posledný najväčšie.⁸

Všetky grécke chrámy klasického obdobia boli postavené v určitom slohu, resp. ráde. V starovekom Grécku sa vyvinuli dva základné stavebné slohy – dórske a iónske. Niekedy sa udáva ešte aj korintský, ten sa však najviac používal až v helenistickom období a bol používaný viac v rímskej než v gréckej architektúre.

-
- 6 DUDA, Emil. *Dejiny staviteľstva*. Bratislava: Iris, 2005, s. 113-117; STAŇKOVÁ, Jaroslava – SEDLÁKOVÁ, Radomíra – POŠVA, Rudolf – VODĚRA, Svatopluk. *Architektúra v proměnách tisíciletí*. Praha: Sobotáles, 2005, s. 61-65; VLČEK, Pavel. *Dějiny architektury pravěku a starověku*. Praha: ČVUT, 2005, s. 89-91.
 - 7 DUDA, Emil. *Dejiny staviteľstva*. Bratislava: Iris, 2005, s. 117; SYROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebnictví a architektury ve starověku*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 287-293.
 - 8 VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha: Svoboda, 1979, s. 103-110. Preklad: OTOUPALÍK, Alois.

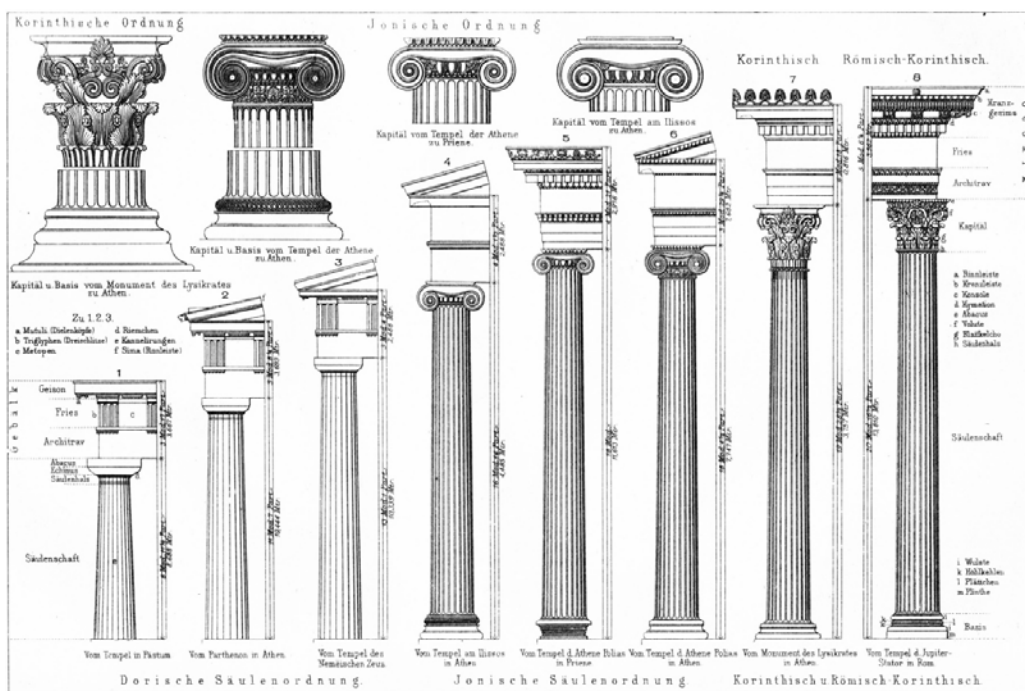

Obr. 2. Typy gréckych chrámov podľa Vitruvia.⁹

Grécke architektonické slohy sa najlepšie rozlišujú podľa stĺpov. Dórske stĺpy boli bez pätky a boli postavené priamo na podnoží, na ktorej stál celý chrám. Stĺpy boli drážkované, resp. žliabkované, a bežný počet týchto kanelúr bol 16. Maximálny priemer stĺpu bol pätina, resp. šestina výšky stĺpu. Dórske stĺpy sa smerom hore mierne zužovali. Hlavica stĺpu, ktorá má tanierovitý tvar, nesie architráv nad ktorým sa nachádzajú vlysy, rozdelené na obdĺžnikové dosky, tzv. metópy a triglyfy. Na vlyse je položená horizontálna rímsa a konečným článkom je šikmá strešná rímsa, ktoré spolu ohraničujú trojuholníkovitý štít priečelia chrámu. Dórsky sloh sa vyvinul pravdepodobne z drevených stĺpov starších chrámov niekedy v 6. storočí p. n. l. a používal sa najmä v samotnom Grécku, na Sicílii a v tzv. Veľkom Grécku, čiže na území južnej Itálie.¹⁰

9 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Greek_temples.svg

10 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Staroveké Řecko. Encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2011, s. 236; BERNHARD, Maria Ludwika. *Sztuka grecka archaiczna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989, s. 69-72; PALLADIO, Andrea. *Čtyři knihy o architektuře*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, s. 35-41. Preklad: MACKOVÁ, Libuše; STRONG, Donald. *Antické umenie*. Bratislava: Pallas, 1970, s. 39; SYROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebnictví a architektury ve starověku*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 297-305; VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha: Svoboda, 1979, s. 131-146. Preklad: OTOUPALÍK, Alois.

Obr. 3. Grécke architektonické slohy. Vľavo dórsky, v strede iónsky, vpravo korintský a neskorší rímsko-korintský. Hore sú pätky a hlavice stĺpov. Vľavo korintská hlavica s akantovými listami a ostatné tri sú iónske hlavice s volútami.¹¹

Druhým gréckym slohom bol iónsky sloh, ktorý sa vyvinul koncom 6. storočia p. n. l. Tento sloh bol rozšírený najmä v gréckych mestách v Malej Ázii a niektoré jeho výzdobné prvky boli ovplyvnené architektúrou Predného východu. Maximálny priemer iónskeho stĺpu bola osmina, alebo devätina výšky stĺpu, čiže bol štíhlejší než mohutný dórsky stĺp. Jeho kanelúry boli o niečo hlbšie a stĺp ich mal celkom 24. Podstatným rozdielom bolo, že stĺp už stál na pätky a jeho hlavica bola zdobená volútami. Hlavice niesli architráv, tvorený z troch pásov, ktoré trocha vyčnievali jeden cez druhý. Štít bol podobný ako pri dórskom slohu.¹²

Posledným gréckym slohom bol najmladší korintský, ktorý sa vyvinul z iónskeho slohu koncom 5. storočia p. n. l. Najviac sa používal až v helenistickom období a v architektúre starovekého Ríma, kedy sa zmenil na kompozitný rímsko-korintský sloh. Hlavná zmena oproti iónskemu slohu nastala v tvare hlavice stĺpu, ktorá

11 https://en.wikipedia.org/wiki/Classical_order

12 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Staroveké Řecko. Encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2011, s. 236-237; BERNHARD, Maria Ludwika. *Sztuka grecka archaiczna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989, s. 65-69; PALLADIO, Andrea. *Čtyři knihy o architektuře*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, s. 42-49. Preklad: MACKOVÁ, Libuše; STRONG, Donald. *Antické umenie*. Bratislava: Pallas, 1970, s. 39-40; SYROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebnictví a architektury ve starověku*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 306-314; VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha: Svoboda, 1979, s. 113-121. Preklad: OTOUPALÍK, Alois.

sa tvarovo zmenila na obrátený zvon a bola ozdobená akantovými listami. Okrem akantových listov bola hlavica zároveň zdobená aj iónskymi volútami. Driek stĺpu bol kanelovaný obvykle 24 kanelúrami.¹³

Starí Gréci postavili obrovské množstvo monumentálnych chrámov a v každom väčšom meste sa nachádzal minimálne jeden veľký chrám, či už v dórskom alebo v iónskom slohu. Nemalo by zmysel venovať sa všetkým veľkým a významným chrámom, keďže sme sa už oboznámili so základnou charakteristikou gréckej sakrálnej architektúry, preto sa zameriame na len na tie najväčšie, postavené v jednotlivých slohoch.

Najväčším a najvýznamnejším chrámom postaveným v dórskom slohu je známy Parthenón v Aténach, vypínajúci sa na dominante mesta – aténskej Akropole. Z 2. storočia n. l. sa nám zachoval jedinečný spis od gréckeho cestovateľa a spisovateľa Pausania, ktorý sa podrobne venoval gréckym pamätihodnostiam. Aténsku Akropolu popisuje takto: „Na Akropolu vedie jediný vchod, iný nie je, celá je totiž strmá a má pevný múr. Propylaje majú strechu z bieleho mramoru a krásou, výzdobou a veľkosťou kameňov vynikajú až do mojich čias. Na pravej strane propylají je chrám Niké (Víťazstva) zvanej bezkrídla. Po ľavej strane propylají je budova s maľbami. Všetko to, čo uvidia návštevníci, prichádzajúci do chrámu zvaného Parthenón, na jeho štítoch, vzťahuje sa k Athéninmu narodeniu. Na zadnom štíte je vyobrazený Poseidonov spor s Athénou o zem. Vlastná socha je zhotovená zo slonoviny a zlata, uprostred na prilbe jej spočíva podoba Sfingy. Socha Athény je zobrazená stojaca v chitóne siahajúcom až k nohám, na prsiach má hlavu Medúzy vytvoreniu zo slonoviny. V jednej ruke drží bohyňu Víťazstva (Niké) asi dvojmetrovú, v druhej ruke kopiju, pri nohách jej potom leží štít, blízko kopije je had. Na podstavci sochy je zobrazené narodenie Pandory. Je tu tiež budova nazývaná Erechtheion, pred vchodom je oltár Dia menom Najvyšší, kde neobetujú nič živé, ale kladú sem len koláče, pretože ani uliatie vína tu nie je dovolené. Keď vojdeme dovnútra, sú tu oltáre: Poseidonov, pri ktorom podľa príkazu veštby obetujú tiež Erechtheovi, oltár hrdinu Búta a tretí je Hefaistov. Na stenách sú maľby, ktoré majú vzťah k rodu Bútovcov. Budova je dvojité, vo vnútri je potom ešte studňa s morskou vodou.“¹⁴

V roku 480 p. n. l. zaútočili na Atény Peržania a aténsku Akropolu celú zničili. Jej veľká prestavba sa začala počas vlády Perikla. Parthenón sa začal stavať v roku 447 p. n. l. a jeho výstavba trvala ešte ďalších desať rokov. Tento chrám postavili architekti Iktínos a Kallikratés a sochársku výzdobu mal na starosti Feidiás. Parthenón je najdokonalejším chrámom v dórskom slohu, ktorý už nebol nikdy prekonaný. Jeho pôdorysné rozmery sú 69,5 x 30,88 m. Priečelia chrámu tvorilo osem stĺpov a po stranách ich bolo 17. Výška stĺpov bola 10,43 m. Hlavný priestor chrámu, tzv. cella, bol rozdelený na dve časti. Predpokladá sa, že menšia časť predstavovala chrámovú

13 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Staroveké Řecko. Encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2011, s. 237; PALLADIO, Andrea. *Čtyři knihy o architektuře*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, s. 51-57. Preklad: MACKOVÁ, Libuše; SYROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebnictví a architektury ve starověku*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 314-317; VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha: Svoboda, 1979, s. 123-127. Preklad: OTROUPALÍK, Alois.

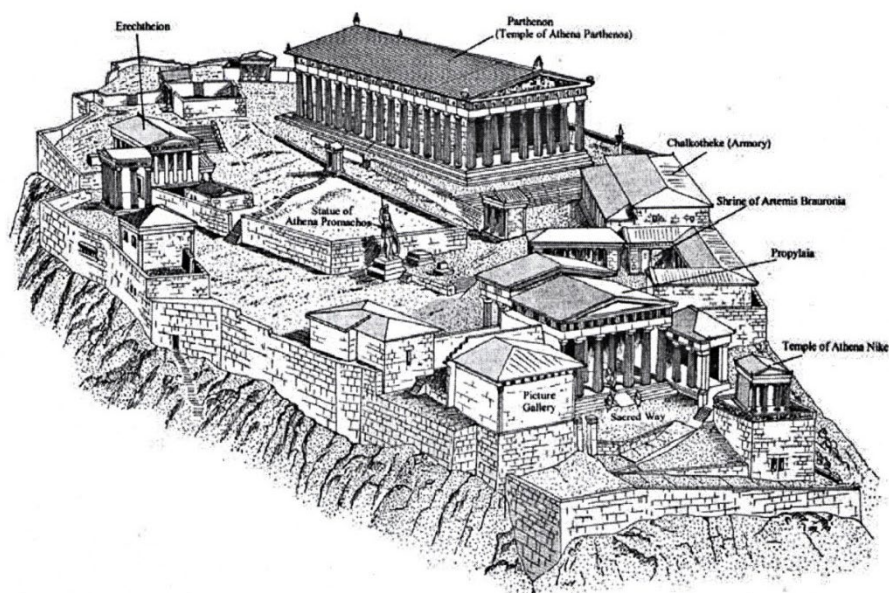
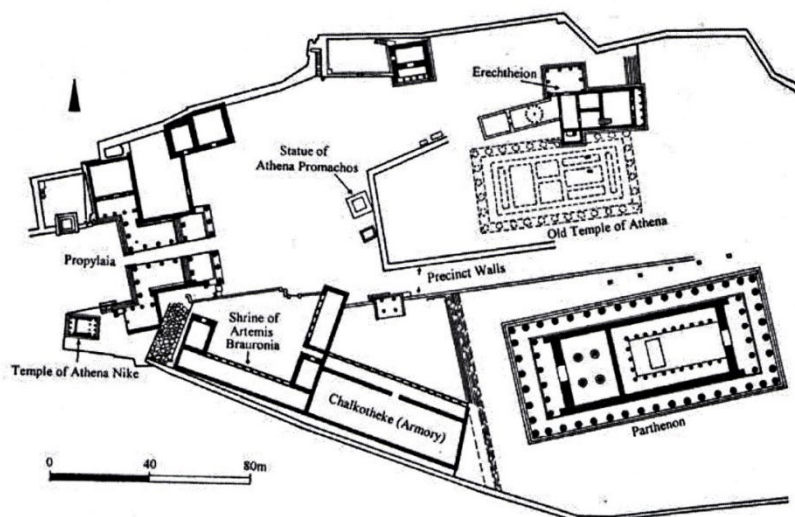
14 PAUSANIÁS. *Cesta po Řecku I*. Praha: Svoboda, 1973, s. 66, 71-72, 76. Preklad: BUSINSKÁ, Helena.

pokladnicu, a vo väčšej sa nachádzala Feidiova kolosálna socha bohyně Athény. Za hlavným priečelím sa nachádzalo ďalšie, vstupné, ktoré bolo tvorené ďalšími šiestimi stĺpmi. Okrem drevených podpier strechy bola celá stavba Parthenónu postavená z bieleho mramoru.¹⁵

Po dokončení Parthenónu sa začal budovať monumentálny vstup na Akropolu, tzv. propylaje. Ich architektom bol Mnesikles a boli budované v rokoch 437 – 432 p. n. l. Stavba je zložená z centrálného jadra s dvoma stĺporadiami dórskeho slohu, kvôli čomu pôsobí ako chrám. Vestibul je rozdelený na tri lode, ktoré sú od seba oddelené dvoma radmi iónskych stĺpov. Pred samotným vstupom sa ešte nachádza plošina, na ktorej stojí malý chrám Athény Niké. Aj tieto budovy, rovnako ako Parthenón, boli postavené z bieleho mramoru.¹⁶

Poslednou významnou stavbou postavenou na aténskej Akropole bol chrám Athény Polias, známejší pod názvom Erechtheion. Tento chrám bol postavený niekedy medzi rokmi 421 – 405 p. n. l. Erechtheion má veľmi nezvyčajný pôdorys kvôli veľmi členitému podlažiu. V tejto stavbe bolo spojených šesť jednotlivých svätýň, pričom každá bola zasvätená inému bohu. Chrám bol postavený v iónskom slohu, pričom veľkú pozornosť si zasluhuje južná otvorená predsieň pred hrobom mýtického kráľa Kekropa. Strechu tejto predsieňe nepodopierajú klasické iónske stĺpy, ale preslávené karyatídy. Ide o šesť sôch zobrazujúcich mladé ženy v typickom iónskom odeve.¹⁷

-
- 15 BARTONĚK, Antonín. *Světém starých Řeků*. Praha: Orbis, 1977, s. 13-22; BERNHARD, Maria Ludwika. *Sztuka grecka archaiczna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989, s. 135-138; BERVE, Helmut – GRUBEN, Gottfried. *Greek temples, theatres and shrines*. London: Thames and Hudson, 1963, s. 78-90, 370-379; DURANDO, Furio. *Starověké Řecko*. Čestlice: Rebo Productions, 2008, s. 158-165; KOL. *Klasické Atény*. Bratislava: Tatran, 1970, s. 288-298; MAGGI, Stefano – TROSOVÁ, Cristina. *Poklady starověkého Řecka. Nejkrásnější řecké pamětihodnosti*. Praha: Euromedia Group – Ikar, 2005, s. 52-61; SCARRE, Chris (zost.). *Sedmdesát divů světa. Osudy slavných stavebních památek*. Praha: Slovart, 2005, s. 111-115.
 - 16 BERVE, Helmut – GRUBEN, Gottfried. *Greek temples, theatres and shrines*. London: Thames and Hudson, 1963, s. 379-386; DURANDO, Furio. *Starověké Řecko*. Čestlice: Rebo Productions, 2008, s. 166-169; KOL. *Klasické Atény*. Bratislava: Tatran, 1970, s. 284-288; MAGGI, Stefano – TROSOVÁ, Cristina. *Poklady starověkého Řecka. Nejkrásnější řecké pamětihodnosti*. Praha: Euromedia Group – Ikar, 2005, s. 62-63.
 - 17 BERVE, Helmut – GRUBEN, Gottfried. *Greek temples, theatres and shrines*. London: Thames and Hudson, 1963, s. 386-391; DURANDO, Furio. *Starověké Řecko*. Čestlice: Rebo Productions, 2008, s. 168-169; KOL. *Klasické Atény*. Bratislava: Tatran, 1970, s. 298-302; MAGGI, Stefano – TROSOVÁ, Cristina. *Poklady starověkého Řecka. Nejkrásnější řecké pamětihodnosti*. Praha: Euromedia Group – Ikar, 2005, s. 64-65.

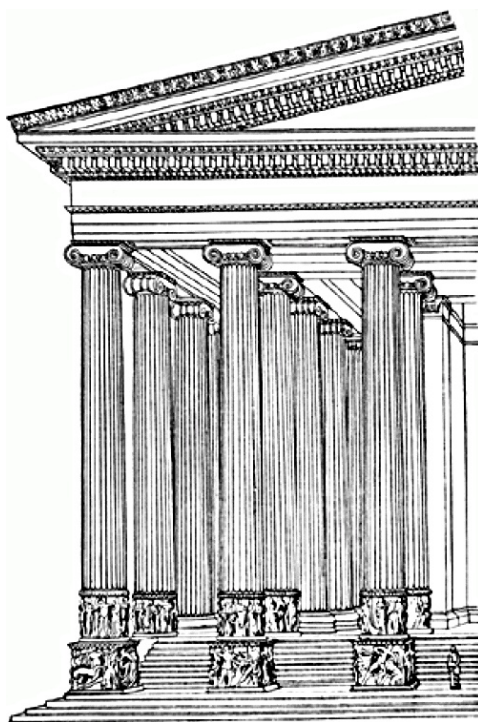
Obr. 4. Plán Akropoly v Aténach s pôdorysmi jednotlivých budov a jej ideálna rekonštrukcia.¹⁸

V iónskom slohu bol postavený najväčší chrám gréckeho sveta, ktorý bol zároveň aj jedným z divov starovekého sveta. Bol ním Artemidin chrám v Efeze v Malej Ázii. Tento chrám sa začal stavať niekedy okolo roku 550 p. n. l. V roku 356 p. n. l. bol podpálený a na jeho mieste potom začali stavať jeho napodobeninu. Prvý chrám mal pôdorysné rozmery 55 x 110 m a z troch strán bol obklopený dvoma radmi

18 GATES, Charles. *Ancient Cities. The archeology of urban life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome*. New York: Routledge, 2011, s. 255.

stĺpov. Vo vstupnej časti sa nachádzali až tri rady stĺpov a celkový počet stĺpov bol až 114. Druhý chrám bol oveľa väčší. Jeho rozmery boli až 78,5 x 131 m a výška stĺpov dosahovala až 20 m. Celý chrám bol postavený z mramoru. Tak ako v Parthenóne a ostatných gréckych chrámoch, aj v tomto sa nachádzala obrovská socha bohyně Artemis. Pred chrámom sa nachádzal obrovský oltár zdobený stĺporadiami, na ktorom sa vykonávali obete určené bohyni. Na rozdiel od Parthenónu, ktorý sa dodnes zachoval, z chrámu v Efeze sa nám dodnes nezachovalo skoro nič.¹⁹

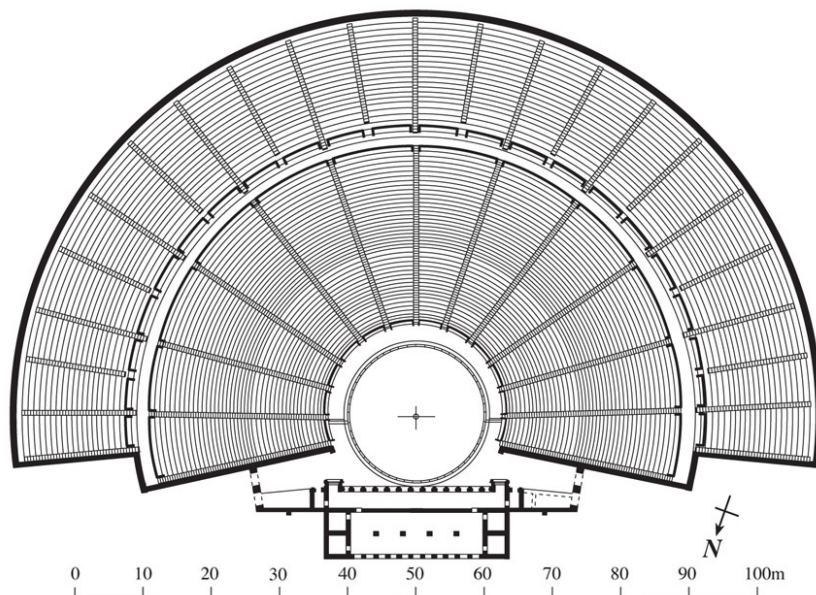
Ďalším typom monumentálnej gréckej architektúry, ktorý sa neskôr vo veľkom meradle uplatnil aj v architektúre rímskej, bolo divadlo. Išlo o celkom nový druh architektúry, ktorý v Mezopotámii alebo v Egypte neexistoval. Prvé grécke divadlá sa začali stavať v 6. storočí p. n. l. Divadlá sa budovali do svahu kopca, alebo do prírodnej priehlbiny, prípadne sa vybudoval piesočnatý násyp. Pôdorys divadla mal väčšinou tvar písmena D, alebo bol o niečo väčší než polkruh. Divadlá neboli nikdy zastrešované a vo svojich počiatkoch diváci stáli len na svahu kopca alebo sedeli na drevených sedadlách. Až od 4. storočia p. n. l. sa začali divadlá vybavovať poschodiami kamenných sedadiel. Hlavnými časťami divadla boli hľadisko (*koilon*), javisko (*orchestra*) a budova, ktorá uzatvárala divadlo (*skéna*). Javisko malo tvar rovnej kruhovej plochy a na oboch jej stranách sa nachádzal vchod. Skéna bola pôvodne drevená budova, ktorá slúžila ako šatňa pre účinkujúcich hercov. Minimálne jedno divadlo sa nachádzalo v každom väčšom meste alebo v náboženskom centre.²¹

Obr. 5. O monumentalite Artemidinho chrámu v Efeze svedčí aj táto čiastočná rekonštrukcia jeho stĺporadia.²⁰

- 19 BERNHARD, Maria Ludwika. *Sztuka grecka archaiczna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989, s. 149-154; BERVE, Helmut – GRUBEN, Gottfried. *Greek temples, theatres and shrines*. London: Thames and Hudson, 1963, s. 456-462; SCARRE, Chris (zost.). *Sedmdesát divů světa. Osudy slavných stavebních památek*. Praha: Slovart, 2005, s. 30-32; VAHLENOVÁ, Angelika. *Sedm divů světa*. Praha: Horizont, 1986, s. 72-87.
- 20 BERVE, Helmut – GRUBEN, Gottfried. *Greek temples, theatres and shrines*. London: Thames and Hudson, 1963, s. 460.
- 21 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Starověké Řecko. Encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2011, s. 228; BERVE, Helmut – GRUBEN, Gottfried. *Greek temples, theatres and shrines*. London: Thames and Hudson, 1963, s. 115-122; SYROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebnictví a architektury ve starověku*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 333-336; VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha: Svoboda, 1979, s. 178-182. Preklad: OTO-

Za najtypickejšie a najznámejšie grécke divadlo sa považuje divadlo v Epidaure. Bolo postavené v rokoch 330 – 300 p. n. l. a jeho architektom bol Polykleitos. Toto divadlo patrí zároveň medzi najzachovalejšie. Jeho hľadisko má priemer 119 m a má celkom 55 stupňov sedadiel. Javisko nebolo vydláždené a jeho priemer je 20 m. Kapacita tohto divadla bola 12 500 až 14 000 divákov.²²

Obr. 6. Pôdorys gréckeho divadla v Epidaure.²³

V starovekom Grécku sa monumentálna pohrebná architektúra nevyvinula až tak, ako tomu bolo v Egypte. Výnimky tvoria veľkolepé pohrebné stavby z obdobia helenizmu, ako napr. Mauzóleum v Halikarnasse.

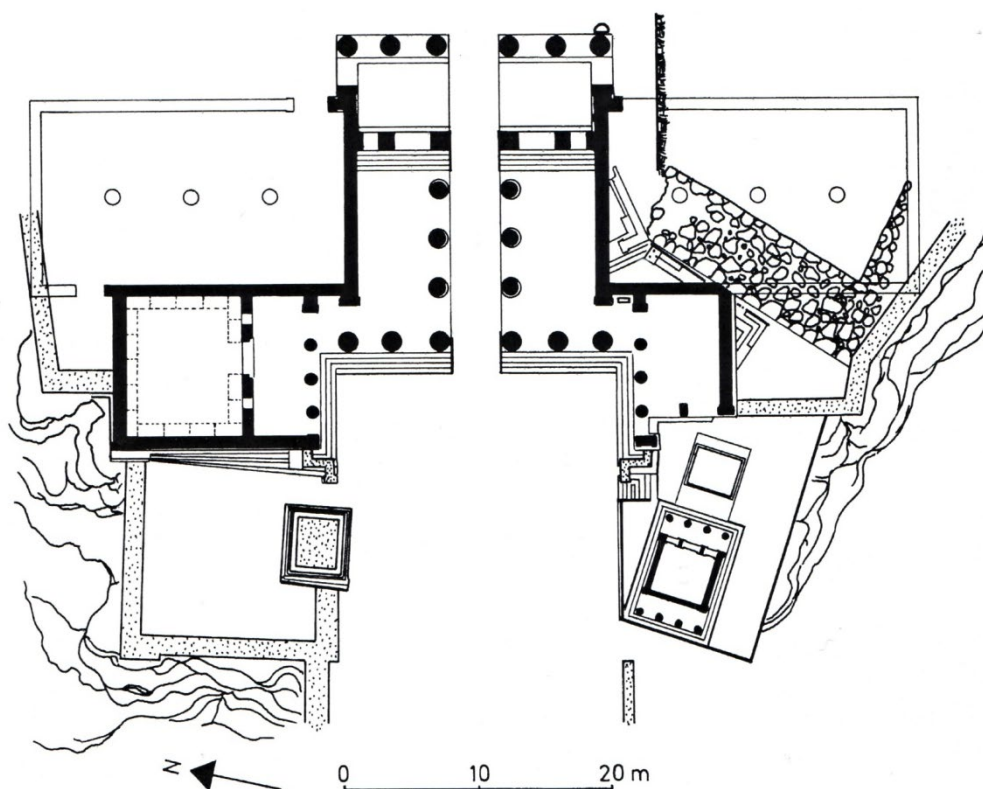
Ako sme mohli vidieť, všetky staroveké národy sa vzájomne vo veľkej miere kultúrne ovplyvňovali, čo neobišlo ani architektúru. Jednotlivé staroveké národy si vytvárali svoje vlastné architektonické štýly a zároveň mnohé konštrukcie, technické výdobytky a stavebné postupy od seba navzájom preberali.

Mínojčania aj Mykénčania prebrali množstvo architektonických prvkov od civilizácií starovekého Blízkeho východu, pričom tými najdôležitejšími boli stĺp, architráv a nepravá klenba. Na základoch týchto kultúr neskôr vyrástla veľkolepá civilizácia starovekého Grécka so svojou jedinečnou chrámovou architektúrou. Práve

UPALÍK, Alois. VLČEK, Pavel. *Dějiny architektury pravěku a starověku*. Praha: ČVUT, 2005, s. 137-139.

- 22 DURANDO, Furio. *Starověké Řecko*. Čestlice: Rebo Productions, 2008, s. 168-169; KOL. *Klasické Atény*. Bratislava: Tatran, 1970, s. 180-181; MAGGI, Stefano – TROSOVÁ, Cristina. *Poklady starověkého Řecka. Nejkrásnější řecké pamětihodnosti*. Praha: Euromedia Group – Ikar, 2005, s. 220-224; STEHLÍKOVÁ, Eva. *Antické divadlo*. Praha: Karolinum, 2005, s. 26.
- 23 GATES, Charles. *Ancient Cities. The archeology of urban life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome*. New York: Routledge, 2011, s. 272.

v architektúre gréckych chrámov sa vyvinuli nezameniteľné grécke stavebné slohy, ktoré neskôr tvorili jeden z najdôležitejších prvkov rímskej architektúry. Vďaka veľkej gréckej kolonizácii sa obyvatelia starovekej Itálie veľmi skoro zoznámili s gréckym stavebným umením a začali sa ním inšpirovať. Etruskovia si pravdepodobne na základe gréckeho dórskeho slohu vyvinuli svoj vlastný toskánsky sloh. Neskôr sa rímska architektúra tou gréckou neinšpirovala len pri výstavbe chrámov či divadiel, ale aj napr. samostatne stojacími oltármi, verejnými priestranstvami, akým bolo grécke námestie (*agorá*), verejnými budovami ako napr. radnica či športovými stavbami ako stadion alebo hipodrom, ktoré neskôr v rímskej architektúre dosiahli svoje maximum.

Obr. 7. Pôdorys monumentálneho vstupu na aténsku Akropolu, tzv. propylaje.²⁴

24 GOETTE, Hans Rupprecht. *Athens, Attica and the Megarid. An archeological guide*. London – New York: Routledge, 2001, s. 18.